

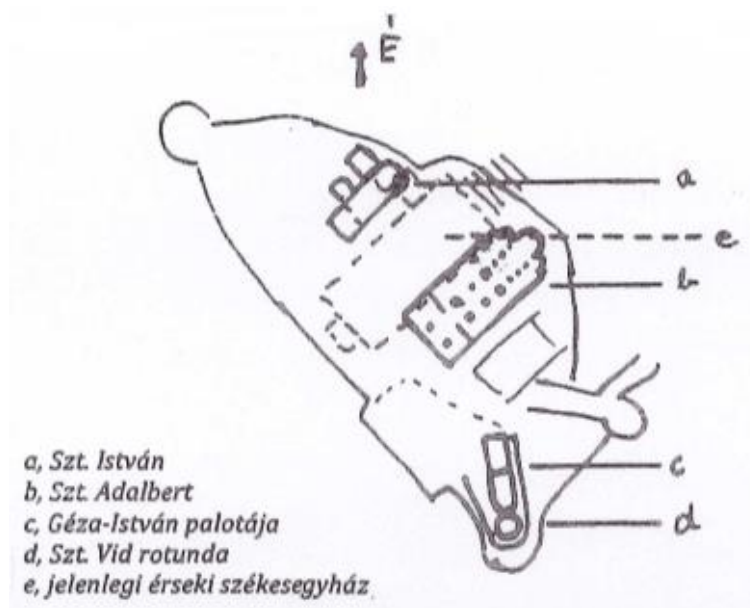
Az esztergomi várhegy Árpád-kori templomai (Egy „frankás” érettségi találkozó margójára)

Az esztergomi Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium, a „Franka” 1966-ban érettségizett humán osztálya 2016. július 1-2-án tartotta ötven éves érettségi találkozóját. Tanáraink és nevelőink mondhatni már mind átköltöztek az örök hazába. A vendéglátó ferencesek pedig szinte mind iskolatársaink voltak. Szeretett prefektusunk, a 2003-ban elhunyt Ignác atya, mosolygós alakja, leginkább Tihamér atya egyéniségében köszönt vissza. De ajándék volt számunkra, hogy az osztályfőnöki órát Antal atya, az egykori „szecskavezérünk” (értsd: őrvezető, duktor) vezette, akire diákkorunkból még Hován Laciként emlékeztünk. Az ünnepi asztalnál pedig vendéglátóként Vilmos atya kedvességét és a rend gyöngyöspatai borait élvezhettük. Kiemelt köszönet illeti három áldozatkész osztálytársunkat: Biczó Istvánt, Fazekas Gyula özvegyét, Magdikát és Eck Alajost, akik szervező munkája nélkül nem jöhetett volna létre ez a jól sikerült találkozó!

A negyven fővel induló, tiszta fiú osztályunk 5 tagja volt görög szertartású. Mind az öten az ország északkeleti részéből származtunk, ahonnan egyébként az osztály kisebbik fele is érkezett, mert a kommunizmus éveiben az ország keleti felében csak két katolikus gimnázium működött. Kecskeméten a piarista atyák által igazgatott fiúgimnázium, míg Debrecenben a Svetits Intézetben az iskolanővérek tarthatták meg leánygimnáziumukat. Akkoriban a magyar görögkatolikusok Nyíregyházán székelő püspökének még nem volt meg az egész országra kiterjedő joghatósága, hogy a három északkeleti megyét elhagyó híveit követni és lelki ellátásukról gondoskodni tudjon. Dudás Miklós püspökünk csak a II. Vatikáni Zsinat lezárása után, 1968-ban kapott az egész ország területére kiterjedő joghatóságot hívei ellátására. Az Árpád-korban azonban ez nem így volt. A görög és a latin szertartás nagyon közel állt egymáshoz, ami Esztergomban sem lehetett másként.

A korábbi osztálytalálkozókra már beszámoltam társaimnak, hogy 2000 óta elég intenzíven foglalkozom a magyar görög szertartásúak Árpád-kori múltjával. Két könyvem is megjelent. Az utóbbi 2007-ben, „A rotunda öröksége-2” címmel. A mostani ötven éves érettségi találkozónkon dióhéjban összefoglaltam **az esztergomi várhegy Árpád-kori templomairól** megtudottakat, éppen a görög és latin szertartás akkori közel állásának bizonyítására. Mivel ez sok Miskolc környéki iskolatársunk számára is érdekes lehet, ezért itt közlöm kutatásaim eredményét, kissé részletesebben.

Az Árpád-kori esztergomi várdomb négy évszázadának négy templomát szeretném szemügyre venni. Ezek közül három Géza-Sztephanosz nagyfejedelem (a császári levelezés szerint már „rex”) nevéhez köthető. A negyediket pedig Szent István építette (Erdő Péter bíboros őt nevezte „protorex”-nek).

Az esztergomi várhegy Géza-Sztephanosz idején

A várhegy első temploma valószínű az a körtemplom volt, amelynek alapfalait a Szent István protomártyr hosszahajós templom szentélye alatt fedezték fel. Ennek ősi szentélye alatt egy kősírra bukkantak, „amelyben üszök és széndarabok között égett csontok, egy 12-12 cm magas, öblös ezüst sírkelyhet és két jelképes írású aranypántba foglalt kristálygömböt találtak.” Az 1821-es feltáráson jelenlévő Mátész János, régész a kristálygömböket egy – görögösnek mondott, – Tau alakú pásztorbot fejének tartotta. Bár kétséget kizáróan nem bizonyítható, de nem minden logikát nélkülöző az a feltételezés, amely a pásztorbotban, a Veszprémből Esztergomba átköltöző első magyar érsek, Domonkos tulajdonát véli felfedezni.¹

A várhegy második temploma a Szent István protomártyr templom lehetett.² Valószínű ebben keresztelték, és koronázták is Szent István királyt. Dercsényi Dezső írja 1947-ben „Az esztergomi porta speciosa” című tanulmányában, hogy ennek a templomnak is volt „porta speciosa”-ja, vagyis díszes kapuzata. A kapu timpanonjában egy görög ikontípus, a Deészisz volt ábrázolva. A *deészisz* szó jelentése: könyörgő-csoport. Ikonográfiai előírása pontosan rögzíti a szentek sorrendjét. Középen foglal helyet a trónoló Krisztus. Két oldalról közelednek könyörgő kézmozdulattal a rögzített rangsor szerinti szentek: az Istenszülő és Keresztelő Szent János; Mihály és Gábor főangyalok; Péter és Pál főapostolok; Nagy Szent Bazil és Aranyszájú Szent János liturgiaszerzők, stb. A Szent István protomártyr templom timpanonjában csak az első 5 alak szerepelt, a két főangyallal bezárólag. Ők pedig hatszárnyú kerubok formájában voltak ábrázolva.

A várhegy harmadik templomának a Géza–Sztephanosz által épített rotunda formájú Szent Vid palotakápolnát tartjuk. A Szent Vid titulus eleve Bizánc felé mutat. A napi zsolozsma szentjeinek rövid életrajzát ismertető görög *menológion* három Vid nevű szentről is megemlékezik. Szent Vidor, Ancyrában (ma Ankara) mártírhalált szenvedett őskeresztény vértanú (+ 106); Nagy Vidor, Ciprus szigetén szerzetes házfőnök (+333); Új Vidor, az ázsiai pelecetesi kolostor apátja (+832). 2014-ben Major Balázs, régész vezetett ásatásokat a

¹ Lásd: „A rotunda öröksége-2”, 125-126. o. Vajon, mit takar a „jelképes írású” jelző? Esetleg rovásírást?

² A szakirodalom eme görög nevének emlegeti Szent István diakónust, a „keresztény közösség, avagy az Egyház első vértanúját”.

várhegyen. Az általa megtalált Szent Vid kápolna falmaradványain „egy körbefutó hatsoros, bizáncias hatású tégladekorációs sáv” található! Azonban ez a templom már csak a III. Béla király által épített új palotakápolna, amely megörökölte a korábbi, Géza-kori Szent Vid védőszentet.

A várhegy negyedik temploma a Szent István király által 1015 körül építtetett ún. Szent Adalbert székesegyház, melynek – ugyanúgy, mint az egyházmegyének is – két védőszentje volt: az Istenszülő Szűz Mária (Nagyboldogasszony) mellett, Szent Adalbert vértanú püspök. Ezt a székesegyházat az évszázadok folyamán sokszor átépítették. 1820-ig, ha romosan is, de álltak még falai. A XII.-XIII. század fordulóján készült el a híres „porta speciosa”. Építtetőjének III. Bélát (akit „görög Bélának”³ is nevezünk) és Jób érseket tartják. A *porta speciosa*nak mára csak töredékei maradtak meg. Szerencsére 1800-as évek elején Klimó György, akkori esztergomi kanonok, későbbi pécsi püspök egy igen részletes színes festményt készített róla, a feliratokkal együtt. Mivel másoktól is fennmaradt részletes leírása, így megbízhatóan és pontosan megőrződött az utókor számára.

Általánosságban elmondható, hogy a díszes kapuzat színes márvány elemekből, bizáncias technikával, mozaikszerűen lett egybeépítve.⁴ Az ékes kapu timpanonjában Szent István király „országfelajánlása” lett ábrázolva. A timpanon közepén a trónoló Istenszülő alakja található. Tőle balra Szent Adalbert püspök, jobbra pedig Szent István király állnak. Mindhárom személynél irattekercsen olvasható a felajánlás párbeszéde.

- Szent István kérése: „*Kedves Szűz Mária fogadd oltalmadba kormányzandó országomat.*”
- Az Istenszülő Szűz Mária válasza: „*Elfogadom tieid gondozását, ha a szent dolgok jogait elfogadja Adalbert, amint kéred*”.⁵
- Adalbert válasza: „*Meghajlok akaratom előtt, ó, Szűz, s úgy cselekszem.*”

A templomok díszkapuin szentírási idézetek szoktak szerepelni. Itt viszont az aktuálpolitika szerepet kapott. Szent István országfelajánlása oly módon van ábrázolva, hogy a párbeszéd szövegében az esztergomi érsek kizárólagos királyszentelési joga lett az Istenszülővel kimondatva és megerősítve. A felajánlási jelenetben Mária szavait így fordíthatjuk egyértelműbben: „... *ha az összes (király)szentelés jogát elfogadja Adalbert*”, tehát azon királyokét is, akiket korábban a kalocsai érsek szokott koronázni. Másrészt Adalbert nevének említése – az esztergomi szék védőszentjeként, – az esztergomi szék mindenkori birtokosait szimbolizálja. A jogi nyelvezetbe csomagolt felajánlási párbeszéd az eddigről radikálisan eltérő új helyzetet rögzíti. Királyainkat ugyanis eddig megosztva kente fel krizmával a kalocsai érsek, ha kelet felől érkezett az új király; vagy az esztergomi érsek, ha a nyugat felől érkezett a király.⁶ Az országfelajánlási jelenet tehát kőbe véste az esztergomi érsek kizárólagos királyszentelési jogát.

³ III. Béla 10 évig élt a konstantinápolyi császári udvarban, ahol Alexiosz néven a császári trón várományosa volt. Vele párhuzamosan két évig Jób érsek is teológiai tanulmányokat folytatott Konstantinápolyban. Végül is Béla, magyar király (1172-1196), míg Jób esztergomi érsek lett. III. Béla ötvöztette egygyé a Szentkorona görög és latin részét!

⁴ Jelen esszében a kapuzatnak csak a mondanivalónk szempontjából releváns részével és annak elemzésével szeretnénk foglalkozni.

⁵ Az aláhúzott szavak latinul: „...*si iura sacrorum summat...*”

⁶ A Konstantinápolyból érkezett III. Bélát is egy Kozma nevű kalocsai érsek koronázta meg.

Esztergom: a III. Béla által épített „porta speciosa”

Egyes szaktudósok szerint csak III. Béla halála után, de még Jób érsek halála, azaz 1203 előtt kerülhetett az országfelajánlás jelenete a timpanonba. Bár eredetileg a Deészisz volt ide tervezve, a körülmények megváltozása miatt ez az ábrázolás végül a kapuzat belső oldalára került. Nem is fért el az új helyén, ezért le kellett faragni belőle.

A timpanon alatt, a kapu szemöldök ajtófél kövén – feliratozva – Jób érsek és III. Béla bizánci meghajlással, leborulással tisztelegnek a jelenet előtt. A keleti liturgiában csak az oltáriszentség előtt végzünk teljes leborulást (Pl. az előszenteltek liturgiájában). Ez a gyakorlat is azt valószínűsíti, hogy a timpanonba eredetileg a Deészisz jelenetét tervezték, mert a trónoló Krisztusnak már a görög egyház gyakorlatában is kijár a leborulás. Ha még Jób érsek életében került a timpanonba az országfelajánlás, akkor a Szűz Mária és Adalbert szájába adott szavak valószínű hiányozhattak az ábrázolásról, mert Jóbról, III. Béla bizalmi emberéről nehéz „görögellenességet” feltételezni.⁷ Az természetesen Jób érsek számára is elfogadható volt, ha Szent István Magyarországot Mária és Adalbert együttes pártfogásába

⁷ A zsidó keresztnevek mögött mindig meghúzódik a kabar-magyar gyökér és a görög szertartás. Pl.: Sámuel – király, Saul – kalocsai érsek, Simon – pécsi püspök; Dávid-, Uros (Uriás)-, Salamon apátok és perjelek, Saul – dömösi prépost és Symeon főesperes, stb. (In „A rotunda öröksége-2” lapjain.)

ajánlja, hiszen tudjuk, hogy az Esztergomi Érsekségnek mindketten patrónusai. Véleményem szerint az országfelajánlás teljes fenti szövegével leginkább Konstantinápoly keresztetek általi elfoglalása után, – legkorábban 1204-ben – kerülhetett a székesegyház timpanonjába, mintegy előjelezve a katolikus egyház IV. lateráni zsinaton megfogalmazódó uniformizálási szándékát.

A várhegy ötödik templomának, a ma álló bazilikának a görög vonatkozásaként szabad legyen még megemlíteni, hogy a Bakócz kápolna tabernákulum-ajtaján a könnyező pócsi Mária kép van ábrázolva. Erdő Péter bíboros úr ezt a képet választotta püspökszentelési emlékképévé. 1696-ban az első könnyeket felfogó egyik kendőcskét Kolonics Lipót, esztergomi érsek úr kapta. Tehát ennek is itt kell lennie. Mindezek fényében egy görög rítusú frankás diák is otthon érezheti magát Esztergomban.

Térjünk vissza az érettségi találkozó ünnepi asztalához. Vilmos atya a ferencesek gyöngyöspatai híres borával kínált minket, ami minden valószínűség szerint a gyöngyösi rendház közvetítésével került Esztergomba. Megdicsértem a finom bort, de megjegyeztem Vilmos atyának, hogy az Árpád-korban a patai főesperesség görög rítusú papjai ihatták ezt a mátraaljai kitűnő hegylevet, amelyet mi az ő késői rítusbeli örökösei használunk ma szívvidámítónak. Egyébként a görög és latin rítus közelsége a Mátraalján is tetten érhető. Ez a közelség nem csak a múltban, hanem a jelenben is valóság. Erről beszél két nemzeti kegyhelyünk: a görög Máriapócs és a ferences Mátraverebély testvéri kapcsolata.

Gyöngyöspatáról kutatásaim alapján az alábbiakat tudom. Pata Árpád-kori görög rítusát igazolja, hogy e helységet a honfoglaláskor a kabar eredetű Aba-nemzetség kapta. A kabarok jelentős részének keleti kereszténységét bizonyítják a szálláshelyeiken meglévő korai centrális templomok. A bizánci körhöz tartozhatott Mátraalja összes X-XI. századi építménye. Szabó János Győző így összegzi ezeket a korai építészeti emlékeket: *„A XI. században már fennálló egyházi létesítmények egész soráról tudunk, éppen ebben a területsávban. Egertől nyugatra a Tarna mentén Feldebrő és Tarnaszentmária, továbbá a Tarnóca mentén Kislána temploma; majd Abasár nemzetségi monostora, Gyöngyöspata főesperesi temploma, a Zagyvánál a pásztói bazilita monostor. Mindezek, vagy régészeti-művészettörténeti bizonyítékokkal keltezhetők ilyen korai időkre, vagy történeti forrásokból lehet erre következtetnünk. De csupán írott kútfőkkel bizonyított korai emlékek... jelenleg csak a pásztói és az abasári monostorok.”*⁸

Kovács Béla, Szabóval egyetértve így összegzi véleményét: *„Területünkön tehát olyan egyházi építészeti emlékeket találunk, amelyek az itt letelepült népesség bizánci rítusú kereszténységére vallanak... Nem tételezhetünk fel mást, mint a honfoglalás előtt megismert bizánci kereszténységnek a kabarok között továbbélő emlékét... Eger környéke Aba Sámuel szállásterülete volt és ez magyarázza nemcsak a püspöki székhely helyének kiválasztását, hanem a görög patrocíniumok meglétét is. Szent Demeter patrocíniumot találunk (Nb.: Eger-Harangozón is) Domoszlón, amely Feldebrőtől sincs távol és Pélyen, melynek lakosai gyepűvédő szolgálatot láthattak el. A bizánci rítusú kereszténység emléke tehát ebben az esetben is összefonódik a feltételezett kabar népességgel.”*⁹

⁸ Szabó János Győző: „Heves megye népvándorláskori történetének néhány kérdése” 35. o.

⁹ Kovács Béla „Kabarok és palócok” In EMÉ, 1969. 166-167. o.

Kép: Az egyenlőszárú görög kereszt vésett ellátott sírkőlapot a kispánai várban Kovács Béla, régész ásta ki, és a 11. sz. második felére datálta. Az alatta nyugvó birtokos az Aba nemzetség kompolti ágához tartozott.

Gyöngyöspata-Póctető főesperesi templomáról az alábbiak ismertek. Ez volt Pata második temploma. Az első templom alapjának csak egy piciny falszakaszát találták meg a második templom alapja alatt és a XI. század első felére keltezték. A második templom 1050 után keletkezett, és az I. Endrével Oroszországból haza érkező három Aba herceg jóvoltából épülhetett meg, – nyilván a korábbi kisméretű templomtól rangosabb templomként – orosz mintát követve. Magyarország eddig ismert főesperesi templomai közül (Szabolcs, Abaújvár, Visegrád) ez a legkorábbi. Hajója kissé szabálytalan négyzet alapú és íves szentélyzáródású. A kicsi szabálytalansággal épült templomok magyarázata Egyiptomi Nagy Szent Pachomiuszra vezethető vissza. Életrajzában olvasható: *„Csak az ördög munkája lehet, ha egy művet a tökéletessége miatt megbámulnak, hiszen tökéleteset csak az Isten alkothat.”* A templomépítők, hogy ezt a vádat elkerüljék azért ejtettek kisebb hibákat munkáikon: a szentély, a hajó és az előcsarnok tengelyeinek iránya picit eltér; vagy a hajó alaprajza rombold, stb. A patai templom orosz párhuzamai voltak: Perejaszlav-Hmelnicki, Belgorodka (Kijev közelében), és Sztavogorodka Szent Mihály temploma. Szabó János Győző ezek kapcsán csodálkozott is, hogy hazánkban *„a bizánci formák közvetítésében az építészeti kutatás Oroszországgal nem számol.”*¹⁰

Gyöngyöspata görög rítusának felmorzsolódása valószínű a XIV. század közepe felé ért véget, amikor a IV. lateráni zsinat egyházat uniformizáló határozata, az inkvizíció és az Anjouk működése következtében itt is beérett.

Fenti ismeretek természetesen nem rontották az érettségi találkozó ünnepi asztalánál felkínált patai borok ízét, hanem még zamatosabbá tették azokat számomra.

Esztergomi *alma mater*ünk még egy Árpád-kori nevezetességgel dicsekedhet. IV. Béla, a „második országalapító” királyunk, és görög hercegnő felesége, Laszkarisz Mária a ferences harmadrend tagjaként azzal is kimutatta szeretetét a rend iránt, hogy az esztergomi ferences templomot választotta temetkezési helyéül. A latin rítusú Béla, és a görög rítusú Mária haló poraiban is hirdeti a két szertartás XIII. századi közelségét.

¹⁰ Szabó János Győző „A gyöngyöspatai Szent Péter templom” In EMÉ 1985, 5-77. o.

Nem volt könnyű helyzetben IV. Béla. A sok sebből vérző országot neki kellett stabilizálni. Édesanyja, Gertrúd királynő, aki öccsével a kalocsai érseki székbe ültetett Bertholddal az ország latinizálását erőszakolta, az életével fizetett. A gyilkosságot kitervelő Péter, csanádi ispán karóbahúzásán kívül az ország főnemesei csak vagyonekbeosztásban részesültek. A tatárjárás után Béla mindent megtett az ország megerősítéséért és a béke helyreállításáért. Nővére a szerb uralkodó felesége lett. Két lányát orosz herceghez adta feleségül.¹¹ Fia, István a kun király lányát vette feleségül,¹² csakhogy az országot minden irányból szövetségesekkel vegye körül. Útkeresés jellemezte hosszú királykódását. Az ő uralkodása alatt sikerült a görög szerzetesek túléléséhez is biztosítani a „*modus vivendi*”, a pálosok és a begina kolostorok támogatása által.

A pápa, miután 1219-től csalódott az uniót felmondó szerbekben és bolgárokban, ugyanilyen bizalmatlansággal tekintett a magyar görög szertartású férfi, és női szerzetesekre. 1220-tól már csak az ágostonos és a bencés regulát ismerte el. Béla regnálása alatt ennek ellenére megerősödő pálos rend, illetve a begina kolostorok jelentették a kiutat és fedőnevet a görög rítusú remete testvérek, és női szerzetesek továbbéléséhez.

Begina rendház biztosította a jövőt a királyi alapítású veszprémi görög apácák számára is. Szent Margitot édesanyja, három és fél éves korától Olimpiadesz nevű nevelőre bízta, akit Bodomerey Tamás ispán fiatal (24 éves) özvegyeként ismert meg, 1243-ban a Szerémségben jártakor. Olimpiadesz asszonynak is volt egy Margittal azonos korú kislánya, Erzsébet, aki szintén a veszprémi Alexandriai Szent Katalin begina kolostorba került, és mindketten ott nevelődtek. Margit a veszprémi kolostorban megszerette a kolostori életet. 1252-ben 18 veszprémi apácával átköltözött a Nyulak-szigeti monostorba, melyet apja neki építtetett, mivel a királyi család is ekkor költözött át az új budai rezidenciába. Itt tette le a fogadalmat 1254-ben. A Nyulak-szigeti Szűz Mária kolostor fejedelemszövege pedig Olimpiadesz lett.

Érszegi Géza az első magyarországi begina kolostorok közé sorolja a veszprémi Szent Katalin kolostort, melyet alapítólevele szerint Bertalan püspök 1240-ben alapított, de Érszegi szerint jóval korábbi, 1228-1235 közötti alapítású lehetett. Egyik apácája Egipcia, annak a Kácsik Simon bánnak a leánya, aki vétkes volt Gertrúd királyné 1213-ban történt meggyilkolásában. Emiatt vagyonától megfosztották. „Az így társadalmilag lecsúszott, vagyonától megfosztott család leányának aligha volt jobb lehetősége, mint a hasonló sorsú beginák közé menekülni.”

Érszegi szerint mind „a veszprémi Szent Katalin kolostor, mind pedig a Duna szigeti Szűz Mária tiszteletére épített kolostor apácái beginák voltak” sőt a tatárjárás idején a dalmát tengerparti Nonába és Zarába menekült öt apáca által létrehozott, és szintén Szűz Mária tiszteletére szentelt két monostor is begina rendház volt. Pápai oklevelekből sem derül ki, hogy ezen beginák, melyik rendhez tartoztak. Egyik pápai oklevél a Margit-szigeti begina kolostorról ezt írja: „a Duna szigeti... Szűz Mária monostor nővérei Szent Ágoston szabályzata szerint, és a domonkosok felügyelete alatt éltek.”¹³ Azonban a veszprémi anya kolostorról semmit sem tudunk. Érszegi meg is jegyzi: „*S mikét az gyakran előfordul, éppen arról a kolostorról tudjuk a legkevésébbet, arról maradt fenn a legkevésébb forrás, amelyik kiindulópontja lehetett az imaközösségnek. (Nb.: ugyanis „mindkét dalmáciai kolostorban imádkoztak mind a veszprémi, mind a Duna szigetén lévő kolostorok lakóiért.”) ... amelynek a*

¹¹ Nb.: IV. Béla Anna nevű lányának és Rasztyiszlav, csernyigovi hercegnek a késői leszármazottja nagy vezérlő fejedelmünk, Rákóczi Ferenc is!). In Buday Ferenc „Polgári lexikon” III. k. 63. o.

¹² A kunok egy részéről biztosan tudjuk, hogy görög szertartásúak voltak

¹³ Mivelhogy a pápa 1220-tól csak az ágostonos és a bencés regulára épülő szerzetesrendeket ismerte el hivatalosan.

hagyományrendszeréből lehetne leginkább következtetni arra az ősförmára, amely Veszprémben a Szent Katalin kolostorban kialakult.”¹⁴

„A magyarok króniká”-jában Szent Margit Nyulak-szigeti kolostorát Thuróczy János is beginának nevezi. Azt írja, hogy V. Istvánt, Margit testvérét „... a nagy szigeten és a Boldogságos Szűz egyházában temették el... a beginák rendházában.”

Az említett négy kolostorra is igaz lehet az 1329-ből keltezett regesztának a dunapentelei monostorra vonatkozó kitétele, hogy „**ott egykor beginák, vagyis görög jellegű apácák éltek.**”¹⁵

Az esztergomi kanonok által alapított pálos rend első évszázadairól megbízható, hiteles forrásaink nincsenek. A vatikáni levéltárban a pálosok dossziéja szinte üres. Csak a középkor végén Gyöngyösi Gergely által készített „Az első Remete Szent Pál rendjén élő remetetestvérek életrajzai” című latin nyelvű, legendás életrajzi gyűjtemény áll a rendelkezésünkre. Mi az, ami mégis leginkább köszönő viszonyban van a realitással?

A pálosok patrónusa thébai Remete Szent Pál, egyiptomi remete szerzetes lett. A pálosok alapítójának, esztergomi Boldog Özsébnek (görögösen Eusebiosz) a védőszentje is keleti illetőségű.¹⁶ Boldog Özséb szellemi orientációja tehát egyértelműen keleti irányú. Új alapításával és rendi nevével több-mint valószínű, hogy a bakonyi- és a pilisi hegyekben; a Dunakanyarban a Szentmihály-hegyi, a dömösi; illetve a Márianosztra környékén remetéskedő bazilita remete-szerzetesek számára szándékozott „*modus vivendi*”-t teremteni. Tette ezt akkor, és annak ellenére, amikor az 1215-ös lateráni zsinat után már sem az Eusebiosz név, sem pedig thébai Remete Szent Pál patrónussága nem lehetett túl bizalomgerjesztő Róma számára, hiszen a latinok ekkor a görögök szokásait már csak megtűrték „... annyira, amennyire az Úrban lehetséges”.

Özséb esztergomi kanonok volt. Tudjuk, hogy Esztergom–Szentkirály Árpád-kori temploma a 11. század elején épült, kis alaprajzi hibával. Amint a gyöngyöspatai templomnál tárgyaltuk, a tudatos alaprajzi hiba itt is egyiptomi Nagy Szent Pachomiuszra vezethető vissza. Tehát Özséb kanonoknak reális lelki rokonsága lehetett a keletiakkal.

Az is tény, hogy 1263-ban Pál, veszprémi püspök a pálosok számára kiadott rendeletében, amely a pálosok böjti fegyelmét szabályozta, a böjtös eledelék között nem szerepelteti a halat. Vagyis hústalan napokon a görögök böjti fegyelmének megfelelően halat sem fogyaszthattak a szerzetesek. Ez is arra enged következtetni, hogy a pálosok többsége történetük kezdeti időszakában a bazilita szerzetesek közül verbuválódott.

Károly Róbert kérésére a pápa hivatalosan végülis csak 1328-ban engedélyezte a pálosok számára az ágostonos regulát. Mindenesetre az ágostonos szabályzat addig is túlélési lehetőséget jelentett, mert nem tartalmaz pontos előírást az istentisztelettel kapcsolatban, tehát megengedhette a görög szerzetesi zsolozsma, illetve akár Aranyszájú Szent János Liturgiájának a végzését is. További pápai engedéllyel a pálosok a káptalanon generális perjelt is választhattak, illetve felmentést kaptak a tizedfizetés kötelezettsége alól, és a helyi zsinaton való kötelező részvétel alól is. A pálosokat kiemelten támogató Nagy Lajos szándéka azonban már merőbben más volt, mint a rendalapítóé. Boldog Özséb XIII. század elején még a továbbélés útját szerette volna biztosítani a bazilita remete-szerzetesek számára. Az Anjouk

¹⁴ Érszegi Géza „Szent Margit és Boldog Ilona” In Várkonyi Ágnes „Emlékkönyv” Bp. 1998. 39. o.

¹⁵ Érszegi Géza „Okmánytár Dunapentele középkori történetéhez” In Fejér megyei történeti évkönyv” 12. 1978. 287.o. - III. Honorius pápa 1217. január 28-i bullájában még nem tartotta a beginákat eretnekeknek. IX. Bonifác 1303-as bullája szerint viszont „... a beginák ruhája és rítusa alatt, száz évvel ezelőtől a mai napig, mindig eretnokségek és eretnekek rejtőztek”. Az 1311-es viennei zsinat már kitagadta, és fenytékek sorával büntette őket. – Valószínűleg a balkáni bogumil hatás jelen lehetett e közösségekben.)

¹⁶ A görög menológionban június 22-én szerepel: „Szent Özséb (Eusebiosz) szamoszatai (Szíria) püspök, fölszentelt vértanú... 379-ben nyerte el a vértanúi koronát.” Stb.

idejében viszont ellenkező cél szolgálatába lett állítva a pálos rend. A görög rítusúak latinizálására használták fel őket is.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy, úgy a begina kolostorok, mint a pálos szerzetesek történetének kezdeteit sűrű homály és legendák fedik. Az esztergomi ferences templomba eltemetett királyi pár tettei azonban azt bizonyítják, hogy támogatták ezeket a rendeket a bazilita és bazilissza szerzetesek továbbélésének biztosítására, sokszor még Róma ellenkezése ellenére is. Királyi támogatás nélkül nem is élhették volna túl ezt a kritikus időszakot ezek a szerzetes közösségek. A királyi pár ezzel is az ország békéjének helyreállítását és megerősödését szolgálta.

Dr. Szarka János, szirmabesenyői parókus